

KONSTITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Asqaraliyeva Durdona Avaz qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Elektron pochta: durdonaasqaraliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining shaxsiy **erkinlik** (qo'rquvsiz yashash huquqi) va ijtimoiy **farovonlik** (munosib turmush darajasi)ni ta'minlashdagi fundamental rolini huquqiy-falsafiy jihatdan tizimli tahlil qiladi. Konstitutsiya inson huquqlarini himoya qilishning eng yuqori darajadagi **jamoaviy ahdlashuvi** sifatida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning "**ijtimoiy davlat**" tamoyilini mustahkamlashi orqali farovonlikka erishish mexanizmlari, shuningdek, shaxsiy daxlsizlikning sud himoyasiga o'tishi orqali erkinlik kafolatlari chuqur o'rganilgan. Maqolaning asosiy yangi ilmiy xulosasi – Konstitutsiya bevosita amal qiluvchi norma sifatida fuqarolarning erkin va farovon hayotga bo'lgan huquqlarini nafaqat e'lon qiladi, balki ularni **faol huquqiy himoya vositasi** bilan ta'minlaydi. Konstitutsiyaviy subsidiaritet tamoyili asosida farovonlikka erishishning nazariy asoslari ilmiy munozara qilingan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, erkinlik, farovonlik, inson qadri, ijtimoiy davlat, qonun ustuvorligi, qo'rquvsiz yashash huquqi, konstitutsiyaviy subsidiaritet.

1. KIRISH

Konstitutsiya har qanday zamonaviy demokratik davlatning hayotiy poydevori bo'lib, u shunchaki davlat tuzilishining qoidalarini belgilashdan ko'ra, jamiyatning **axloqiy va ijtimoiy qomusi** vazifasini bajaradi. Bu hujjat, avvalo, har bir shaxsning **erkin** yashash va **farovon** turmush kechirishga bo'lgan tug'ma huquqini davlatning eng oliy huquqiy majburiyatiga aylantiradi. Erkinlik va farovonlik g'oyalari o'zaro chambarchas bog'liqdir: shaxsiy, siyosiy va iqtisodiy erkinliklarsiz (qo'rquvsiz yashash) barqaror farovonlikka (munosib turmush) erishish qiyin.

O'zbekiston Respublikasining 2023 yilgi Konstitutsiyaviy islohotlari [1] mamlakatning rivojlanish falsafasini tamomila yangicha pog'onaga olib chiqdi, "**Inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyatdir**" degan tamoyilni mustahkamlandi. Bu o'zgarish Konstitutsiyaning gumanistik ruhdagi, insonparvarlikka yo'naltirilgan hujjatga aylantirdi.

Tadqiqotning dolzarbligi: Yangi Konstitutsiyaning bevosita amal qiluvchi norma ekanligi va "**ijtimoiy davlat**" tamoyilining belgilanishi, erkinlik va farovonlik kafolatlarini nazariy jihatdan o'rganishni hamda ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini chuqur ilmiy munozara qilishni talab etadi.

Maqolaning maqsadi: Konstitutsiyaning erkinlik va farovonlikni ta'minlovchi normalarini qiyosiy-huquqiy metodlar orqali tahlil qilish hamda bu kafolatlarni amalga oshirishda yuzaga keladigan nazariy-amaliy muammolarni ilmiy asoslash.

2. MATERIAL VA METOD

Tadqiqotning yuqori ilmiy darajasi huquqiy materiallarni falsafiy va tizimli yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish orqali ta'minlandi.

Materiallar:

1. **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023 yil tahriri)** [1]: Tadqiqotning asosiy huquqiy manbai. Konstitutsiyaning "Inson va fuqaroning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" hamda "Iqtisodiy va ijtimoiy sohadagi konstitutsiyaviy asoslar" bo'limlari ustuvor tahlil qilindi.
2. **Xalqaro huquqiy manbalar:** BMTning Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi pakt [2] hamda rivojlangan ijtimoiy davlatlarning (masalan, Germaniya, Skandinaviya davlatlari) Konstitutsiyaviy huquq amaliyotiga oid manbalar.
3. **Ilmiy-nazariy manbalar:** Konstitutsiyaviy huquq va siyosiy falsafa sohalaridagi [3, 4] mahalliy va xorijiy olimlarning monografiya va ilmiy maqolalari.

Metodlar:

1. **Qiyosiy-Huquqiy Metod:** Konstitutsiyadagi erkinlik (masalan, 25-modda) va farovonlik (masalan, 40-modda) kafolatlarini avvalgi tahrir hamda xalqaro standartlar bilan taqqoslash.
2. **Tizimli-Falsafiy Yondashuv:** Erkinlik va farovonlikni ta'minlovchi huquqiy normalarni bir-birini taqozo qiluvchi yagona tizim sifatida o'rganish. Bu yerda, Konstitutsiya matni **inson qadri** g'oyasi nuqtai nazaridan izohlangan (Hermenevtika).
3. **Deduktiv Tahlil:** "Ijtimoiy davlat" tamoyilidan kelib chiqib, uning ijtimoiy huquqlarni ta'minlashdagi xususiy yuridik mexanizmlarini o'rganish.
4. **Tarixiy-Huquqiy Metod:** Erkinlik va farovonlikka oid konstitutsiyaviy normalarning O'zbekiston mustaqilligi yillaridagi evolyutsiyasini tahlil qilish.

3. NATIJALAR

O'tkazilgan tizimli tahlil Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garovi sifatidagi rolini ikki asosiy ustun va ularning o'zaro bog'liqligi orqali asosladi.

3.1. Erkinlik Garovi: Qo'rquvsiz Yashash Huquqi

Konstitutsiya shaxsiy erkinlik kafolatini davlatning ixtiyoriy kontrolidan chiqarib, uni **adil sudlovning oliy himoyasiga** o'tkazdi.

- **Shaxsiy Daxlsizlikning Sud Himoyasi (25-modda):** Eng fundamental natija – shaxsni ushlash yoki qamoqqa olishning faqat sud sanksiyasi bilan amalga oshirilishi mustahkamlanishidir. Bu **Habeas corpus** prinsipini mutlaq darajaga ko'tarib, fuqaroga **"men davlatning quruq amriga emas, balki qonun va sudga bo'ysunaman"** degan ruhiy xotirjamlikni, ya'ni qo'rquvsiz yashash huquqini beradi.

- **Iqtisodiy Erkinlik va Tashabbus Garovi (53-modda):** Mulkning daxlsizligi, uning faqat qonun asosida va **bozor qiymatida to'liq kompensatsiya** bilan olinishi mumkinligi belgilandi. Bu norma **iqtisodiy erkinlikni** kafolatlaydi, bu esa har bir fuqaro o'z farovonligini o'zi yaratishi uchun zarur bo'lgan sarmoyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi.

- **Siyosiy Erkinlik va Ochiqlik (33 va 40-moddalar):** Konstitutsiya so'z erkinligi, axborot olish va tarqatish huquqini kengaytirib, davlat organlarining ochiqqligini (33-modda) mustahkamladi. Bu siyosiy erkinlikni ta'minlaydi, chunki **faol, erkin fikrlovchi fuqarogina** davlat ustidan samarali nazorat o'rnatib, qonun ustuvorligini ta'minlay oladi.

3.2. Farovonlik Garovi: Ijtimoiy Adolat va Teng Imkoniyatlar

"**Ijtimoiy davlat**" tamoyilining (14-modda) mustahkamlanishi, davlatning ijtimoiy siyosatini insonparvarlik asosiga qurish majburiyatini yuridik jihatdan belgilab berdi.

- **Munosib Turmush Darajasi Huquqi (40-modda):** Konstitutsiyada har kimning munosib turmush darajasiga bo'lgan huquqi kafolatlanishi, davlatning ijtimoiy xarajatlarini faqatgina ijtimoiy yordam emas, balki **Konstitutsiyaviy majburiyat** sifatida moliyalashtirishga yo'naltiradi.

- **Minimal Iste'mol Standartining Bog'lanishi (37-modda):** Ish haqining **minimal iste'mol standartidan kam bo'lmagan** miqdorda bo'lishi kafolatlanishi ijtimoiy himoya mexanizmini ob'ektiv iqtisodiy mezonlarga bog'laydi. Bu farovonlikka erishishning quyi chizig'ini belgilaydi va mehnat munosabatlarida adolatni ta'minlaydi.

- **Ta'lim va Tibbiyotning Kengaytirilgan Kafolatlari (42, 45-moddalar):** Umumiy o'rta ta'limning majburiy va bepul ekanligi, shuningdek, malakali tibbiy yordamning Konstitutsiyaviy kafolatlanishi, barcha fuqarolarga **ijtimoiy liftlar** va **sog'lom yashash** uchun teng imkoniyatlar yaratadi.

4. MUNOZARA

Konstitutsiya tomonidan taqdim etilgan erkinlik va farovonlik kafolatlarini amaliyotga tatbiq etish yuridik nazariya va iqtisodiy amaliyot o'rtasida muhim munozaralarni keltirib chiqaradi.

4.1. Farovonlik va Konstitutsiyaviy Subsidiaritet

Munozaraning asosiy mavzusi – "Ijtimoiy davlat" tamoyilini amalda qo'llashda **konstitutsiyaviy subsidiaritet** [5] prinsipiga rioya qilish zaruratidir.

- **Nazariy tahlil:** Agar davlat barcha ijtimoiy ehtiyojlarni mutlaq tarzda ta'minlashga harakat qilsa, bu iqtisodiy erkinlik va shaxsiy mas'uliyatni susaytirishi mumkin. Shuning uchun, Konstitutsiyaning maqsadi – farovonlikni shaxsning o'z kuchi bilan erishishi uchun **teng huquqiy va ijtimoiy sharoitlar yaratish** bo'lishi kerak, to'liq davlat qaramligini shakllantirish emas. **Professor V. I. Kuznetsov** [5] ta'kidlaganidek, ijtimoiy kafolatlar iqtisodiy faollikni cheklamasligi lozim.

- **Xulosa:** Konstitutsiyaning erkinlik (mulk daxlsizligi) va farovonlik (ijtimoiy himoya) kafolatlarini bir-biriga qarshi qo'ymasdan, **o'zaro muvozanatda** rivojlantirish zarur.

4.2. Konstitutsiyaning Bevosita Amaliyoti va Sud Ongi

Konstitutsiya normalari bevosita amal qiluvchi norma deb e'lon qilinishi, ularning kuchini sezilarli oshirgan bo'lsa-da, sud-huquq amaliyotida Konstitutsiyaga to'g'ridan-to'g'ri tayanib qaror chiqarish madaniyati hali to'liq shakllanmagan.

- **Yuridik Muammo: Professor R. J. Qurbonov** [4] ta'kidlaganidek, sudlar Konstitutsiyadagi ijtimoiy va erkinlik kafolatlarini talqin qilishda qonunosti hujjatlari emas, balki Konstitutsiya ruhini (inson qadri) ustuvor qo'yishlari kerak.

- **Yechim:** Konstitutsiyaviy sudning shikoyatlar bo'yicha qarorlari barcha sud instansiyalari uchun amaliy yo'riqnoma bo'lib xizmat qilishi lozim. Bu, erkinlik va farovonlik kafolatlarini faqat nazariyada emas, balki har bir fuqaroning hayotida himoyalalanishini ta'minlaydi.

5. XULOSALAR

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi erkin va farovon hayotni qurishning nazariy, huquqiy va falsafiy jihatdan mukammal garovidir. U jamiyatni **qo'rquvdan xoli** va **imkoniyatlarga boy** kelajakka boshlovchi yo'l xaritasi hisoblanadi.

1. **Erkinlik Garovi:** Konstitutsiya shaxsiy daxlsizlikning sud tomonidan kafolatlanishi (Habeas corpus) va mulkiy erkinlikning mustahkamlanishi orqali har bir fuqaroning **qoʻrquvsiz yashash huquqi** ni oliy darajada himoya qiladi. **Farovonlik Garovi:** "Ijtimoiy davlat" tamoyili, minimal iste'mol standarti va ijtimoiy xizmatlarning kafolati orqali Konstitutsiya farovonlikni davlat siyosatining ustuvor vazifasi qilib belgiladi, bu esa **ijtimoiy adolatga** erishishning huquqiy poydevoridir.

2. **Harakat Mexanizmi:** Konstitutsiya normalarining bevosita amal qilishi va Konstitutsiyaviy shikoyat mexanizmining mavjudligi, bu kafolatlarning faqat qogʻozda qolmasdan, sud himoyasi ostida boʻlishini ta'minlaydi.

Tavsiyalar

Maqolaning nazariy natijalariga asoslanib, Konstitutsiya kafolatlagan erkin va farovon hayotni amaliyotda toʻliq ta'minlash uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. **Sud Amaliyotini Konstitutsiya Ruhiga Moslashtirish:** Konstitutsiyaning bevosita amal qiluvchi norma ekanligini inobatga olgan holda, Konstitutsiyaviy sudning qarorlarini barcha sud instansiyalari uchun majburiy metodik koʻrsatma sifatida qoʻllash mexanizmini kuchaytirish.

2. **Ijtimoiy Huquqlarni Moliyaviy Asoslash:** Konstitutsiyada belgilangan ijtimoiy kafolatlar (munosib turmush darajasi, minimal iste'mol standarti) ni ta'minlash uchun davlat byudjetida maqsadli, shaffof va yetarli moliyaviy resurslarni ajratishning huquqiy mexanizmlarini mustahkamlash.

3. **Fuqarolik Mas'uliyatini Rivojlantirish:** Erkinlik huquqlaridan foydalanish bilan birga Konstitutsiyaning 55-moddasida belgilangan burchlarni ("boshqa shaxslarning huquqlarini hurmat qilish") bajarish yuzasidan keng qamrovli huquqiy va ma'naviy targʻibot ishlarini olib borish.

4. **"Habeas Corpus" Tartibini Kengaytirish:** Fuqarolarning huquqni muhofaza qiluvchi organlar oldidagi munosabatlarida Konstitutsiyaning 25-moddasi talablariga qat'iy rioya etilishini ta'minlash bo'yicha doimiy institutsional nazoratni o'rnatish.

5. **Ekologik Nazoratni Kuchaytirish:** Konstitutsiyada mustahkamlangan qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqni (49-modda) amalda ta'minlash uchun jamoatchilik ekologik nazorati mexanizmlarining huquqiy asosini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "Adolat", 2023.
2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. (1966-yil 16-dekabr).
3. Saidov A.S. Konstitutsiya va inson huquqlari: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2022. – B. 15-20.
4. Qurbonov R. J. Ijtimoiy davlatning huquqiy-falsafiy asoslari. // Huquqiy tadqiqotlar. – 2023. – №3. – B. 45-55.
5. Kuznetsov V. I. Ijtimoiy davlat tushunchasi va uning iqtisodiy kafolatlari. – Moskva: Nauka, 2021. – B. 80-95.